

ja brojnih analitičkih radova, događanja i mišljenja na tu temu čiji se sadržaj krije u brojnim časopisima a osobito u novinama međuratnog razdoblja.

U 21. poglavlju doneseni su integralni tekstovi zdravstvenih zakona iz 1874. 1894. i 1906. godine a koji služe za komentiranje zdravstvene službe u prethodnim poglavljima.

Iz sveg je vidljivo da je knjiga nastala iz praktične potrebe jer se je novo zakonodavstvo medicinske i ljekarničke službe trebalo zasnivati na nekim starim spoznajama, pa je to potaknulo autore da se upuste u istraživanje našeg zakonodavstva u prošlosti. Time je dakako ponovno uspostavljen 1945. godine narušen kontinuitet koji se je počeo obnavljati na neki način 1974 godine. Sa sličnim problemom sukobljavaju se i ostale gospodarske i društvene grane u Hrvatskoj i mislim da to potvrđuje da je povijest ipak *magistra vitae*, ali da pojedinac može vrlo malo načiniti ukoliko se ne otvori grupni projekt za istraživanje.

Knjiga je važno djelo ne samo za kreatore suvremenog zdravstva u Hrvatskoj već i za povjesničare medicine, povjesničare socijalne povijesti i svakoga tko se zanima poviješću zdravstva. Mislim da možemo samo potvrditi riječi dr. Vladimira Dugačkog, predsjednika Hrvatskog društva za povijest medicine HLZ-a da ova knjiga nema prethodnog uzora i da je doista izvorno djelo, te da može poslužiti kao osnova na kojoj dalje treba graditi povijest zdravstva, a podržala bih i prijedlog da se na zdravstvenim i pravnim – a možda i Filozofskom fakultetu – uvede kolegij zdravstvenog zakonodavstva odnosno povijesti medicine u kombinaciji sa socijalnom poviješću koja obuhvaća probleme cijelog društva. Ovi fakulteti mogli bi onda i obogatiti ovu problematiku, pa bi na pr. na Filozofskom fakultetu trebalo slijediti razvoj zdravstvenog zakonodavstva u okviru povijesnog razvoja zemlje, na koju temu se ima vrlo mnogo reći a nešto je već i rečeno, napisano i objavljeno.

Mira Kolar-Dimitrijević

Le vittime di nazionalità italiana a Fiume e dintorni (1939-1947) – žrtve talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolici (1939.-1947.)

Publicazioni degli archivi di stato, Sussidi 12,
Ministerio per i beni e le attività culturali, Direzione
generale per gli archivi, Roma 2002., 702. str.

Državno-pravne, političke i granične promjene koje je Hrvatska doživjela u 20. stoljeću stvorile su preduvjete i direktno potaknule promjene u nacionalnoj strukturi stanovništva pojedinih krajeva koji su danas u sastavu Republike Hrvatske. Među te krajeve spada i grad Rijeka s okolicom, koji se od 1924. do 1947. godine nalazio u sastavu Italije. Od 1924. godine Rijeka je glavni grad talijanske Kvarnerske provincije, koja je bila sastavljena od dijelova teritorija koje je Italija dobila 1920. godine Rapallskim ugovorom, a koji su uglavnom bili naseljeni hrvatskim i slovenskim stanovništvom. Drugi svjetski rat, koji je ostao zabilježen kao "najkrvaviji sukob u povijesti čovječanstva", ostavio je traga na stanovništvu Rijeke i njezine okolice. Prijelomni politički događaji, velika materijalna raza-

ranja i međunacionalni sukobi čiji korijeni sežu još u 19. stoljeće, a koji su kulminirali nakon Prvog svjetskog rata, ostavili su možda najviše traga u broju žrtava koje su ostavile sve sukobljene strane u Rijeci i njezinoj okolici.

Društvo za riječke studije iz Rima (Società di studi fiumani) i Hrvatski institut za povijest iz Zagreba zajedno su kroz istraživački projekt "Ljudski gubici talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolici u razdoblju od početka Drugoga svjetskog rata do Pariškog mirovnog ugovora (1939.-1947.)", koji je startao s radom 1994. godine, pokušali utvrditi identitet i broj žrtava talijanske nacionalnosti na području Rijeke i okolice na temelju arhivskih izvora dostupnih u dvjema državama. Projekt je dobio visoko pokroviteljstvo tadašnjeg talijanskog predsjednika Oscara Luigia Scalfara, a pozitivno mišljenje o projektu izrazio je i tadašnji hrvatski politički vrh.

Prvi rezultati višegodišnjeg rada na ovome projektu objavljeni su 2002. godine kao knjiga pod naslovom "Le vittime di nazionalità italiana a Fiume e dintorni (1939-1947) – Žrtve talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolici (1939.-1947.)". Ovu knjigu izdali su talijansko Ministarstvo za kulturna dobra i aktivnosti i Glavni ured za arhive u Rimu 2002. godine. Knjiga je napisana dvojezično, na talijanskom i hrvatskom jeziku. Uredili su je s talijanske strane dr. Amleto Ballarini, predsjednik Društva za riječke studije i nositelj projekta s talijanske strane i dr. Mihael Sobolevski iz Hrvatskog instituta za povijest, koji je ujedno nositelj projekta s hrvatske strane. Knjiga je tiskana na 702 stranice i podijeljena na više cjelina. Također sadrži nekoliko tabličnih prikaza i 8 crno-bijelih fotografija, koje prikazuju predaju vojske Kraljevine Jugoslavije u travnju 1941. godine, spremanje fašista za ulazak na Sušak u travnju 1941., razaranja Rijeke u savezničkim bombardiranjima 1944./45. i ulazak partizanskih odreda u Rijeku u svibnju 1945. godine.

Knjiga započinje "Predgovorom" (Premessa) u kojemu je objašnjeno kako se došlo na ideju o stvaranju ovog istraživačkog projekta i kako je uspostavljena zajednička hrvatsko-talijanska suradnja na ovome projektu. Zatim se navode imena svih pojedinaca, organizacija i institucija koji su na bilo koji način sudjelovali u ovom projektu i dali svoj doprinos identificiranju pojedinih žrtava talijanske nacionalnosti koje su stradale na riječkom području od 1939. do 1947. godine. Na kraju predgovora u dnu stranice nalazi se "Upozorenje" (Avvertenza) Društva za riječke studije u kojem stoji da oni dosadašnji posao ne smatraju završenim, prvenstveno zbog pomanjkanja fondova i izvora, te pozivaju sve one koji nađu nekakve netočnosti, greške i propuste da dostave svoje ispravke, koji će biti publicirani u nadopunjavanju ovog djela. Nakon predgovora dolazi "Tablica upotrebljenih kratica" (Tavola delle abbreviazioni e delle sigle), to je abecedni popis svih kratica koje su upotrijebljene u pisanju ove knjige.

Sljedeća veća cjelina nosi naslov "Projekt, izvori i teritorij" (Il progetto, le fonti e il territorio). Ovdje se detaljno obrazlaže kako se došlo na ideju stvaranja ovog projekta, tko ga je inicirao i kako je uspostavljena hrvatsko-talijanska suradnja na ovome projektu, o čemu je bilo riječi i u predgovoru. Zatim slijedi cjelokupni tekst sporazuma između dvije zainteresirane strane na projektu i ciljevi koje ovaj projekt treba ostvariti. Tekst sporazuma potpisali su u ime Društva za riječke studije predsjednik dr. A. Ballarini i počasni predsjednik senator Leo Valiani, a u ime Hrvatskog instituta za povijest ravnatelj dr. Mirko Valentić. Prema tome sporazumu utvrđeno je da se pokušaju identificirati i popisati sve žrtve talijanske nacionalnosti s područja bivše Kvarnerske provincije u razdoblju od 31. prosinca 1939. do 31. prosinca 1947. Na kraju ove cjeline nalazi se popis arhivske građe i dokumen-

tacije u zavodima i institutima, koja se koristila u radu ovog projekta, te i oni fondovi koji su trenutačno nedostupni, također se nalazi jedan manji tekst u kojemu je ukratko opisan teritorij Kvarnerske provincije te nacionalni sastav njezinog pučanstva po općinama od 1918. do 1945. godine.

Tekst A. Ballarina "Povijesni pregled događaja" (Profilo storico), koji je s talijanskog preveo Marino Manin, čini zasebnu cjelinu ove knjige. U njemu autor daje pregled najvažnijih ratnih zbivanja i prijelomnih političkih zbivanja na području grada Rijeke i okolice u razdoblju od 1939. do 1947. godine. Poseban naglasak autor stavlja na prijelomne političke događaje koji su se odrazili na broj žrtava talijanske nacionalnosti na području Rijeke i njezine okolice. Ti prijelomni politički događaji mogu se svrstati u tri cjeline, koje su ujedno i tri povijesna razdoblja, kada se Rijeka s okolicom nalazila pod tri ideološki i politički različita totalitarna režima, od kojih je svaki ostavio trag u broju žrtava. U razdoblju od početka Drugog svjetskog rata 1939. godine do kapitulacije Italije u listopadu 1943. godine Rijeka je centar Kvarnerske provincije u sastavu Kraljevine Italije, u njoj djeluju svi legalni upravni organi talijanske države i fašističke stranke. Prijelomni događaji u ovome prvome razdoblju jesu ulazak Italije u rat kao članice sila Osovine, kapitulacija i okupacija Kraljevine Jugoslavije u travnju 1941. te stvaranje okupacijske zone Rijeka – Kupa i aneksija dijelova hrvatskog teritorija Italiji. Autor također piše i o stvaranju i postupnom rastu partizanskog pokreta u riječkom zaleđu, koji prema njemu nije dobio većeg zamaha sve do kapitulacije Italije u listopadu 1943. godine. Također spominje i djelovanje fašističkih represivnih organa i njihove zločine u okupiranom području. Prema autorovom pisanju u ovome razdoblju broj žrtava talijanske nacionalnosti je najmanji, uglavnom su to vojnici stradali u ratnim djelovanjima. Slom fašističke Italije odrazio se i na riječkom području, naglo je porastao i proširio se partizanski pokret, kojemu sada sve više pristupaju, osim Hrvata i Slovenaca, i Talijani. Državno-pravno Kvarnerska provincija je u sastavu Mussolinijeve Talijanske socijalne republike koju tu predstavljaju pojedini preživjeli organi vlasti Kraljevine Italije. Stvarna vlast u gradu i okolici u rukama je njemačkih okupacijskih snaga. U ovome razdoblju broj žrtava talijanske nacionalnosti naglo je porastao, većina tih žrtava žrtve su nacističke represije, dok je jedan dio stradao od partizana. Od nacističke represije stradala je gotovo cijela riječka židovska zajednica čiji su članovi prvo odvedeni u improvizirani logor u tvornici riže «San Sabba» u Trstu, a zatim su deportirani u Auschwitz. Jedan manji dio žrtava stradao je u savezničkom bombardiranju Rijeke i uslijed ratnih djelovanja. Broj žrtava i dalje se povećava u razdoblju od svibnja 1945., kada Rijeka dolazi pod kontrolu jugoslavenskih partizana. U ovome razdoblju broj žrtava talijanske nacionalnosti je najveći, velika većina njih stradali su kao žrtve OZN-ine represije, jedan manji dio bio je osuđen za ratne zločine pred vojnim sudovima i zatim pogubljen. Na udaru nove komunističke ideologije našli su se i politički neistomišljenici, koji su često nestajali u noći, dok je jedan dio civilnog stanovništva i vojnika umro u jugoslavenskim zarobljeničkim logorima.

Dok Ballarini u svome tekstu donosi talijansko gledište na događaje u Rijeci i okolici u razdoblju od 1939. do 1947. godine, i potkrepljuje ga izvornom građom i literaturom, na isti način dr. M. Sobolevski donosi i hrvatsko gledište na događaje tijekom Drugog svjetskog rata i neposredno nakon njega. U svome, opsegom nešto manjem, tekstu «Zamršena povijest Rijeke» (Fiume, una storia complessa), koji je na talijanski preveo Mario Spadnuda, Sobolevski se također osvrće na prijelomne političke događaje tijekom rata i neposredno nakon njega te na stradanje stanovništva na području Kvarnerske provincije. Autor

je također uspješno prikazao i rasvijetlio zaoštrene i zamršene međunacionalne odnose u Rijeci i okolici. Ti zamršeni i zaoštreni odnosi uzeli su mnogo ljudskih žrtava kod svih sukobljenih strana tijekom rata i nakon njega. Sobolevski također piše o žrtvama talijanske nacionalnosti za fašističke vladavine do listopada 1943. godine i za njemačke represije do svibnja 1945. godine, ali poseban naglasak stavlja na širenje i djelovanje partizanskog narodnooslobodilačkog pokreta, koji je bio važan uzročnik ljudskih gubitaka stanovništva Rijeke i okolice, te na poslijeratnu represiju koju su provodili OZN-a i jugoslavenske komunističke vlasti nad talijanskim stanovništvom Rijeke i okolice.

Nakon ova dva iscrpna rada o političkim prilikama i stradavanju stanovništva Rijeke i okolice od 1939. do 1947. godine, kao posebna cjelina ispisane su sve bibliografske jedinice koje su korištene u istraživačkom radu. Sljedeća cjelina nosi naslov «Statistički podaci» (Dati statistici) i donosi nekoliko tabličnih prikaza u kojima je po različitim kriterijima razvrstano svih 2640 dosad popisanih žrtava iz Rijeke i okolice od 1940. do 1947. godine.

Posebna cjelina odnosi se na zarobljeničke logore za Talijane u Jugoslaviji i nosi naslov "Zarobljenički logori Talijana u Jugoslaviji (1945.-1947.)" (Campi di prigionia degli italiani (1945-1947)), tu se u više kategorija nalaze popisani svi logori te vrste dosad pronađeni u arhivskoj građi. O sljedećoj cjelini govori sam njezin naslov "Osude na prisilni rad, na globe, na zapljene i konfiskacije zavedene na teret građana bivše Kvarnerske provincije od 3. svibnja 1945. do 31. prosinca 1947." (Condanne ai lavori forzati, al carcere, a multe a provvedimenti di sequestro e confisca, registrate a carico di cittadini dell' ex provincia del Carnaro dal 3 maggio 1945 al 31 dicembre 1948). U ovoj cjelini donesen je popis izvora iz kojih su prenesene ove presude i djelomični popis stanovnika grada Rijeke, koji su osuđeni na te kazne od 3. svibnja 1945. pa nadalje.

U ovoj knjizi također se nalazi i preslika anketnog lista (La schieda) koji se ispunjavao za svaku žrtvu posebno. Zatim slijedi pojedinačno objašnjenje za svaku rubriku anketnog lista, tj. na koje su probleme nailazili istraživači kod ispunjavanja pojedine rubrike, kako su ih ispunjavali, kojim su se sve metodama i kraticama koristili pri ispunjavanju i sl.

Najveći dio knjige posvećen je rezultatima projekta koji su tiskani na više od 400 stranica ove knjige. Prvi popis koji čini zasebnu cjelinu nosi naslov "Privremeni poimenični popisi vjerojatnih žrtava" (Elenco provvisorio vittime presunte), to je popis žrtava za koje iz različitih razloga nije mogao biti upotrijebljen anketni list i onih žrtava talijanske nacionalnosti koje su umrle nakon 1948. godine te tako nisu ušle u kronološke okvire projekta. Drugi popis svojim opsegom obuhvaća većinu knjige, čini posljednju cjelinu i nosi naslov "Anketni listovi potvrđenih žrtava" (Schede vittime accertate). Ovim popisom obuhvaćeni su i abecednim redom, ovisno o imenu žrtve, složeni svi anketni listovi žrtava talijanske nacionalnosti Rijeke i riječke okolice stradalih od 31. prosinca 1939. do 31. prosinca 1947. godine, koje su identificirane i popisane višegodišnjim radom na projektu. Na svakom anketnom listu nalazi se poneka prazna rubrika, što je ujedno i pokazatelj da se projekt treba nastaviti.

Ova knjiga je vrijedan izvor za sve one koji se bave žrtvama na tlu Hrvatske u 20. stoljeću i također je dobar priručnik za one koji se time tek namjeravaju baviti. Knjiga je također i nezaobilazan izvor za sve one koji se bave ili će se baviti demografskim kretanjima stanovništva Rijeke i riječke okolice u 20. stoljeću. Ona je ujedno i dragocjen prilog hrvatskoj i talijanskoj historiografiji i može pridonijeti boljem razumijevanju zajedničke nam povijesti 20. stoljeća.

Daniel Patafta

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

34-35-36

ZAGREB 2001-2004

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača

Neven Budak

Redakcija

Ivo Goldstein
Borislav Grgin
Mirjana Matijević-Sokol
Nenad Moačanin
Boris Olujić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednik

Mario Strecha

Tajnik redakcije

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica
Iva Makvić

Tisak
Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje završeno u srpnju 2004. godine

Naklada
400 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 34-35-36
/ [uređivački odbor Mario Strecha... et al.]. - Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
2002.-2004. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X